

אפקעינהו לקידושין (גיטין לג)

גליון 383

איתא במתניתין בריש פרק ד' (דף לב.) השולח גט לאשתו והגיע בשליח או ששלח אחריו שליח ואמר לו גט שנתתי לך בטל הוא הרי זה בטל וכו'. בראשונה היה עושה ב"ד במקום אחר ומבטלו. התקין רבן גמליאל הזקן שלא יהו עושין כן מפני תיקון העולם.

בעל ששלח גט עם שליח הולכה יכול לבטל את הגט כל זמן שלא הגיע לידי אשתו. ותיקן ר"ג שלא יבטלו אלא בפני השליח או בפני האשה מפני תיקון העולם. ומבואר בדף לג. מאי מפני תיקון העולם. ר' יוחנן אמר מפני תקנת ממזרים (שאינת יודעת שהגט מבוטל, והולכת ונישאת לאחר ויולדת ממזר). ריש לקיש אמר מפני תקנת עגונות (שיוכל בקלות לבטל הגט, ולא תוכל להינשא לאחר).

ת"ר בטלו מבוטל דברי רבי. רשב"ג אומר אינו יכול לא לבטלו ולא להוסיף על תנאו, שא"כ מה כח ב"ד יפה. נחלקו רבי ורשב"ג אם לאחר תקנת ר"ג שאין לבטל הגט בב"ד, מה הדין אם עבר וביטל. לרבי בדיעבד הגט בטל. ולרשב"ג היות ור"ג תיקן שאין לבטל, גם אם עבר וביטל, אינו מבוטל. ומקשינן בגמ' ומי איכא מידי דמדאורי' בטל גיטא ומשום מה כח ב"ד יפה שרינן אשת איש לעלמא (דהא למעשה ביטל את הגט וא"כ אינה מגורשת, ובכל זאת מתירים לה להינשא ע"י גט זה). אין, כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש, ואפקעינהו רבנן לקידושין מיניה.

ולכאורה הביאור הוא שלמרות שביטל את הגט ואין כאן גירושין, ב"ד עקרו את הקידושין שלו למפרע, ונמצא שמותרת להינשא. אבל לא ע"י הגט אלא ע"י תקנת חכמים שעקרו הקידושין שלו למפרע.

בתוס' (בד"ה ואפקעינהו וכו') הקשה ה"ר שמואל אם כן יחפה על בת אחותו, דכשיבואו עדים שזינתה ישלח לה גט ויבטל שלא בפני שליח ופקעי קידושין ונמצא שהיא פנויה. ואומר ר"י דלא קשה דאין לחוש אלא כשמחפה עליה שלא כדין (דהיינו לתת גט שאין בו זמן לאחר שזינתה, ותאמר שנתגרשה לפני שזינתה אבל הכא כדין מחפה, דמן הדין פטורה). לפי תירוץ זה יוצא דאין הכי נמי יוכל לחפות עליה בכה"ג.

ועוד הקשה רבינו שמואל דהכי מחייבין לעולם מיתה אשת איש שזינתה, והא התראת ספק היא, דשמא ישלח לה גט ויבטלנו. ועוד יכולין ממזרים ליטרה.

אח"כ כתבו בתוס' ואומר ר"ת וכו' ומה שהקשה אם כן יחפה על בת אחותו ויכולין ממזרין ליטרה, אי ידעינן שלכך מתכוין לא מפקעינן קידושין מיניה, דלתקנה עשו חכמים ולא לתקלה, שמתוך כך יהיו בנות ישראל פרוצות בעריות אבל אם ברור לנו שלא נתכוין לכך לא חיישינן אם יכולין ליטרה.

לפי ר"ת יוצא שהדבר תלוי בכוונת המגרש, ואם עשה כן כדי לטרה ממזרים וכדו' לא יפקיעו הקידושין. ומשמע מלשון התוס' שצ"ל ברור לנו, בלי ספק שאולי נתכוין לכך.

מאידך, בתוס' ישנים כתבו וז"ל ומתוך כך פירש רבינו שמואל אפקעינהו רבנן כלומר חכמים היו מפקיעין קידושין אם היה מבטלו, הלכך אנן סהדי שאין בלבו לבטלו שלא תהא בעילתו בעילת זנות, עכ"ל. והיינו דלמעשה הגט שנתן הוא גט ולא הופקעו שום קידושין רק שהתקנה היתה שאם היה מבטל הגט, היו מבטלין הקידושין למפרע, ואדם אינו רוצה שיהיו בעילותיו בעילות זנות, ולכן אמרינן שוודאי רוצה בגט ואינו מבטלו לגמרי. וכן כתוב בתוס' הרא"ש בשם הרשב"ם (שהוא רבינו שמואל).

לפי רבינו שמואל יוצא שלא ביטלו למפרע אלא הגט הוא גט. וממילא פשוט שא"א להתיר בזה ממזרים, כי אנן סהדי שאינו רוצה שבעילותיו יהיו בעילות זנות, ולא הופקעו הקידושין, והממזר נשאר ממזר.

ועל זה הקשה ר"ת (גם בתו"י וגם בתוס' הרא"ש) תינח נשואה (שבעל אותה, וחושש שבעילותיו יהיו בעילות זנות), ארוסה מאי איכא למימר. בארוסה יפקיעו הקידושין למפרע דלא היתה שום ביאה, ואם זינתה וילדה, יוכלו להתיר ממזרים. ולכן ביאר ר"ת כנ"ל דהדבר תלוי בכוונת המגרש.

לפי ר"ת באמת מפקיעין את הקידושין למפרע אבל זה רק באופן שברור לנו שלא נתכוין לכך, להתיר ממזרים או להציל אשה ממות על זנות.

ובחי' רבי נחום (עמ' שעט, אות ל"ו) הביא דהרמב"ן (בכתובות דף ג) תירץ באופן אחר, דביטול הגט מהני רק בכה"ג שכוונתו שהשליח לא יתן לה הגט, והאשה תחזור אליו אבל בנידון דידן דכל כוונת הביטול היתה רק כדי שיפקיעו את הקידושין, ואדרבה כוונתו שהשליח יתן לה הגט כדי שיפקעו הקידושין אי"ז ביטול כלל.

ולפי דברי הרמב"ן אם רצה לבטל הגט, הקידושין מופקעים אלא שלא תיקנו כן אלא במבטל ממש, ולא באחד שבעצם רוצה שהגט יינתן ועי"ז יופקעו הקידושין.

והנה בשטמ"ק (שם בכתובות) הביא עוד תירוצו, דכי אמרינן אפקעינהו רבנן לקידושין מיניה לא משעת קידושין אלא השתא משעת מעשה. ולפי"ז אין כאן עקירת קידושין למפרע, וממילא לא יותר שום ממזר ולא יוכל לחפות על בת אחותו.

אלא דהא גופא קשיא איך מצו רבנן לעצור קידושין ולהפקיע אותם רק מכאן ולהבא. והרי בגמ' נדרים כט מבואר שא"א להגביל אישות לזמן, ואם אמר היום את אשתי ולמחר אי את אשתי לא יפקעו הקידושין בסוף הזמן, שדין האישות כדין הקדש שאם חל לא פקע. וגם קשה לפי"ז למה הגמ' אומרת שעשו בעילותיו בעילות זנות אם לא הופקעו הקידושין למפרע.

ויש שרצו לדון דהא דרבנן מפקיעים קידושין אין זה רק משום דכל המקדש אדעת חכמים מקדש אלא כי יש כח לחכמים לעקור דבר מן התורה, ולכן יכולים גם להפסיק קידושין מכאן ולהבא או לעקור הקידושין כלפי מכאן ולהבא, וצ"ע.

ועוד יש לדון מה הדין באופן של אפקעינהו האם מותרת האשה לכהן והאם מותרת בקרוביו, דאם נעקרו הקידושין לגמרי ואינה גרושה תוכל להתחתן עם כהן או עם אחיו או אביו.

וברמב"ן (כתובות ג) כתב שמדרבנן האיסורים קיימים. והמאירי כתב שכיון שנתן לה גט נראית כאשתו שנתגרשה ואסורה בקרוביו.

והנה בשו"ת הרשב"א (ח"א אלף קסב) שאל מדוע לא אפקעינהו במקומות של עיגון כגון שנפל למים שאין להם סוף, שנתיר את אשתו ע"י אפקעינהו, דגם על הצד שהוא חי נעקור קידושיו למפרע.

ויסד הרשב"א שלא הפקיעו אלא במקום שיש סרך ורגלים להתיר האישות כגון שהיה גט או עד אחד אבל בלי כלום להתיר אותה, לא התירו.

ברש"י בסוגיין (בד"ה אדעתא דרבנן מקדש) כתב והרי הם אמרו שיפקיעו כל קידושין שבישראל על ידי גט כזה וכו'. ויש שרצו לדייק ברש"י כעין דברי הרשב"א שלא עשו אפקעינהו סתם אלא ע"י גט התירו אותה. יש כאן צורה של נתינת גט רק שהגט אינו מועיל מדין תורה כי ביטלו, על זה אמרו חכמים שהם מפקיעים את הקידושין בכה"ג. אבל לא היו מתירים לולא הגט, לולא שיש במה לתפוס כאן היתר לאשה.

ולפי"ז י"ל דוודאי תהיה אסורה לכהן וגם לקרוביו דסוף סוף ההיתר נעשה ע"י הגט. ולגבי כהונה ודאי לא גרע מריח גט שאוסר בכהונה.

ולגבי הלכה למעשה, הראב"ן כתב (גיטין לב) שלהלכה אין הדין דאפקעינהו דהא כל מה שאמרו בסוגיין דאפקעינהו הוא כדי לבאר את שיטת רשב"ג שאם עבר וביטלו בב"ד אינו מבוטל אבל להלכה קיי"ל כרבי שאם עבר וביטלו בטל, ולא ס"ל הדין דאפקעינהו להלכה. וכן משמע ברעק"א שלהל' אין אפקעינהו.

וגם אם נאמר שקיי"ל שיש אפקעינהו ודברי הגמ' (אליבא דרבי) מתייחסים רק לציור של ביטול הגט אבל עכ"פ לציור של ביטול הגט אין אפקעינהו ולא נוכל להתיר ממזרים ע"י ביטול הגט.

ולסיכום יוצא שלדעת הראב"ן אין עושין אפקעינהו בביטול גט כלל. ולדעת חלק מהראשונים אין אפקעינהו למעשה אלא אמרינן שלא נתכוין לבטל הגט ומותרת רק ע"י הגט מכאן ולהבא. ולדעת חלק מהראשונים כל הדין של אפקעינהו לא נאמר אם כיון לכך מתחילה. ולפי הרמב"ן בכה"ג לא נחשב שביטל את הגט כלל. וגם לראשונים דמהני יתכן שהוא עדיין ממזר מדרבנן. (עי' מנחת שלמה ח"א סי' עו).